

Saksdokumenter:

Rapport nr. 29/2008 **Halvor Nordhaug**

Rapport fra konsultasjon om dialogene mellom ortodokse kirker og andre medlemskirker i Konferansen av europeiske kirker (KEK), Pullach, Tyskland, 23.-25. juni 2008 (*vedlegg*)

Saker fra de økumeniske organisasjonene

Konferansen av europeiske kirker (KEK)

Forslag til vedtak

Mellomkirkelig råd tar Rapport fra konsultasjon om dialogene mellom ortodokse kirker og andre medlemskirker i Konferansen av europeiske kirker (KEK) 23.-25. juni 2008 til orientering.

Rapport fra konsultasjon om dialogene mellom ortodokse kirker og andre medlemskirker i Konferansen av europeiske kirker (KEK), Pullach, Tyskland, 23.–25. juni, 2008
v/Halvor Nordhaug

I tilslutning til det årlige møtet i KEK's kommisjon "Churches in Dialogue" ble det avholdt en konsultasjon om ortodokse kirkers dialoger med andre medlemskirker i KEK. Hensikten var å gi en oversikt over avsluttede og pågående dialoger, samt å identifisere fremskritt som er gjort og utfordringer som gjenstår, for slik å kunne fremme det videre dialogarbeidet.

I alt 12 ulike dialoger ble presentert. Noen av disse var *internasjonale* (jfr. dialogen med LVF og Anglican Communion), mens andre var *nasjonale og bilaterale* (jfr. dialogen mellom Finlands Luthersk Evangeliske Kirke og Den Russisk-ortodokse kirke i Finland). Til hver dialog ble det lagt fram dokumenter fra begge sider. Disse dokumentene var særskilt utarbeidet i anledning konferansen, og holdt gjennomgående et høyt faglig nivå.

Det er første gang i den økumeniske bevegelses historie at en slik konsultasjon er blitt holdt. I seg selv kan det være en tilstrekkelig grunn til å betegne konsultasjonen som en suksess. Når i tillegg det innholdsmessige utbyttet var godt, er det ingen tvil om at møtet var vellykket. Utvilsomt var denne konsultasjonen det nyttigste som Churches in Dialogue har foretatt seg i den perioden hvor jeg har vært medlem. Men når 23 dokumenter skulle legges fram i konsultasjonen, ble det dessverre ofte liten tid til respons og diskusjon i selve møtet.

Hovedbetydningen av konsultasjonen ligger i det faktum at den ble avholdt. Dernest er den skriftlige dokumentasjonen av hver enkelt dialog svært verdifull, og denne skal nå bearbeides og gjøres tilgjengelig over internett. Det er også betydningsfullt at samtlige deltakere, etter en del fram og tilbake, til slutt maktet å bli enige om det vedlagte sluttkommunikeet.

I dette kommunikeet gjøres det rede for hvilke tema som ble tatt opp, og hvor de vanskeligste problemene ligger. En bør særlig merke seg formuleringen: "More account must be taken than in the past of the fact that dialogue partners evaluate the respective importance of theological questions in different ways". Bak denne formuleringen skjuler det seg bl.a. en erkjennelse av at teologiske spørsmål som er viktig for ikke-ortodokse kirker i det økumeniske arbeidet, f.eks. rettferdiggjørelseslæren, ikke har samme vekt mhp. kirkens enhet for de ortodokse.

Således viste eksempelvis den rumensk-ortodokse teologen, Daniel Benga, til den vidtgående felles forståelse av kristologi og soteriologi som var avdekket i dialogen mellom hans kirke og Den evangeliske kirke i Tyskland (EKD), samtidig som han understreket at denne enighet egentlig ikke hadde særlig stor betydning for spørsmålet om kirkelig enhet. For de ortodokse kirker er det ekklesiologien som er hovedtemaet, og her har man i følge Benga en rekke spesifikke og konkrete krav som først må oppfylles:

- 1) Full konsensus om det sentrale i troen ("troens regel" - regula fidei), inkludert en full anerkjennelse av alle de 7 første økumeniske konsiler.
- 2) Anerkjennelse av de 7 sakramenter
- 3) Anerkjennelse av den "sakramentale forståelse av presteembetet" (dvs. apostolisk suksesjon etter ortodoks forståelse).
- 4) Anerkjennelse av bispeembetets myndighet.

Bengas fremstilling av dialogens egentlige knute, slik den er skissert i avsnittet ovenfor, fikk alminnelig tilslutning fra ortodoks hold, og synes å være en representativ og presis forståelse av hvor landet ligger: Teologisk enighet i viktige spørsmål er verdifull, så langt den rekkes, men det er ikke særlig langt så lenge ikke noe skjer med selve kirkeordningen hos de ikke-ortodokse kirker.

Situasjonen er altså slik at mens en luthersk kirke vil mene at det allerede er grunnlag for kirkelig enhet med de ortodokse p.g.a. felles forståelse av evangeliets forkynnelse og den rette bruk av dåp og nattverd (jfr. CA 7), så vil de ortodokse kirker kreve at de fire punktene overfor først oppfylles før en kirkelig enhet kan komme på tale. Dette forhold skaper unektelig en ubalanse i dialogen: De ortodokse kirker har alt, mens kirker som utgår fra reformasjonen mangler en hel del, noen mer og andre mindre. Disse kirker må derfor bevege seg, ikke bare i retning av de ortodokse, men helt fram til deres posisjon.

For evangeliske kirker vil det være et spørsmål om det er mulig å oppfylle de ortodokse krav, slik de er fremsatt ovenfor. I konsultasjonen fremsatte jeg selv den oppfatning at man fra evangelisk hold ville mene at slike tilleggskrav, utover felles forståelse og bruk av evangeliet og dåp/nattverd, nettopp ville bli opplevd å stå i et spenningsforhold til evangeliet.

Denne i og for seg ganske pessimistiske konstatering, skal likevel ikke ta bort noe av det positive som er skrevet ovenfor. De ortodokse kirker har sin posisjon, det kan man like eller ikke, men slik er det. I mange enkeltspørsmål er det mulig å formulere felles posisjoner og vise til større konsens enn mange trodde på forhånd. Slikt er alltid verdifullt. Dialogene skaper dessuten en atmosfære av kjennskap og tillit som er viktig i det mellomkirkelige arbeid, ikke minst når det kommer til praktiske tiltak. Økt kontakt er et mål i seg selv. Det er grunn til å håpe at konsultasjonen i Pullach ikke blir en enkelthendelse, men følges opp av nye samlinger og dokumenter.

For egen del var dette et spennende og svært lærerikt møte med ortodoks teologi på et nivå og i et omfang som jeg hittil ikke har fått oppleve. Siden jeg, sammen med Dimitra Koukoura fra Det økumeniske patriarkatet i Konstantinopel, var ”moderator” under konsultasjonen, ble jeg involvert på en særlig måte. Det var interessant.

Fra norsk side deltok også Helene Lund fra Den katolske kirke. Lund er stipendiat ved MF og arbeider med den ortodokse kirkes forhold til KV. Hun ga etter konferansen uttrykk for at hun satte pris på å delta, ikke minst på grunn av de mange kontaktene som ble knyttet.

Halvor Nordhaug
Ås, 07.04.08

Referat fra kommisjonsmøtet i "Churches in Dialogue" (KEK) Pullach, Tyskland, 25-27. juni 2008

Dialogen mellom ortokse kirker og andre medlemskirker i KEK

Årets møte ble innledet med konsultasjonen om ortodokse kirkers dialoger med andre medlemskirker i KEK. Det vises til egget referat. Dette temafeltet har stått på vår dagsorden i mange år, men det er først i og med denne konsultasjonen at det er blitt virkelig bevegelse i saken. Æren for dette må ikke minst tilskrives den finske doktorstipendiat, Kaisamari Hintikka, som i en deltidsstilling har ledet arbeidet med denne studien sammen med kommisjonens faste stabsperson: Viorel Ionita.

Kommisjonsmøtet, som ble innledet samme dag som konsultasjonen sluttet, uttrykte stor tilfredshet med denne, og ønsket at dette arbeidet skal fortsette. Man anbefaler at den nykomponerte kommisjonen, som velges av den nye sentralkomiteen i 2009, vil sette dette temaet på sin dagsorden.

"On the way to a common theology of religions in Europe"

Også på dette feltet, som har vært en gjenganger flere år, skjedde det et visst gjennombrudd ved årets møte. Ett av kommisjonens medlemmer, Matthias Zeindler (Sveits) hadde sammen med Viorel Ionita samlet sammen det som kunne oppdrives av offisielle dokument fra KEK's medlemskirker til temaet: Kirkens møte med andre religioner i Europa. På bakgrunn av dette materialet hadde de utarbeidet et dokument som viste konsens og divergens mellom kirkene mhp. religionsteologien. Dette ble så viderebehandlet i kommisjonens møte fram mot det vedlagte "statement" med tittelen: *On the way to a common theology of religions in Europe*

Fra dette dokumentet kan følgende tre utsagn trekkes fram for å antyde omtrent hvor landet ligger teologisk:

- Jesus Christ is the centre of Christian theology and, as such, also the centre of Theology of Religions. Attempts to replace the Christocentric approach of theology by a "theocentric" one are problematical.
- God's universal saving will is related to the mission of the Church in different ways. Whereas, for some, God's universal saving will implies the universal mission of the Church, others have stronger expectations of manifestations of God outside the Church.
- There is basic agreement that the Christian churches must have an open attitude to non-Christian religions and be prepared to learn, although there is controversy about how strict the limits to this openness should be.

Verken disse utsagnene eller resten av dokumentet er særlig kontroversielle i økumenisk sammenheng. Man inntar en positiv holdning til dialogen med andre religioner, samtidig som man vurderer dem ut fra et trinitarisk ståsted. Slik kan man både fastholde Guds gjerning utenfor kirken, og samtidig vise til nødvendigheten av å avlegge et Kristus-vitnesbyrd.

Generelt virker det som om kirkene ikke er kommet særlig langt i selve den *teologiske* refleksjonen rundt dette temaet. Den norske kirkes dokumenter som er inkludert i prosessen, later i så henseende å ha gått noe lenger inn i materien enn mange andre. Dette kommer bl.a. til uttrykk i den forholdsvis utførlige drøftelsen av temaet "felles bønn".

Kommisjonen valgte å gjøre religionsteologien til tema for en *større konsultasjon* i tilknytning til kommisjonens neste (og siste) møte i 2009.

NB! Den norske kirke bør vurdere om andre enn undertegnede også bør være med her.

Majority/Minority Churches

Dette temaet er også en gjenganger, men også her er vi nå kommet noe lenger. Grunnen til dette var at vi denne gang hadde et godt saksdokument å ta vårt utgangspunkt fra. Dette var utarbeidet av kommisjonsmedlemmet Elena Stepanova fra Metodistkirken i Russland hvor denne tematikken som kjent fortsatt er vanskelig. Det samme gjelder for øvrig for en rekke "ortodokse områder" i øst, men også for små protestantiske kirker i massive katolske områder. Historisk sett har det vært, og er vel også fortsatt, et ømtålig felt også i vår egen norske statskirke-kontekst.

Kommisjonen ønsket å bearbeide hennes dokument videre fram mot et "statement" som kan vedtas ved neste års kommisjonsmøte. For å utarbeide dette ble det nedsatt en arbeidsgruppe der Stepanova suppleres med den russisk-ortodokse presten Andrei Eliseev, samt Michele Charbonnier fra Valdenserkirken i Italia og Tauno Teder fra Den Evangelisk-lutherske kirke i Estland.

Arbeidet fremover

Man vedtok følgende arbeidsområder for den nye kommisjonen for årene 2010-15:

- Continue the dialogues between the Orthodox and the other members of CEC and their evaluation.
- Reflect and help Mission in the churches
- Majority and Minority church relation in Europe
- Cooperation between Theological Faculties
- Spirituality
- Ecumenical formation
- Towards a common Theology of Religions
- Healing of memories
- Reflecting on new ecumenical spaces in Europe capable to integrate also the relations with the Roman Catholic Church

Øvrige saker

Kommisjonen hadde også flere andre, men etter min mening noe mindre interessante, saker på dagsorden. Det vises til det offisielle referatet fra KEK's sekretariat, som vil bli ettersendt når det foreligger.

Halvor Nordhaug
Ås, 04.07.08

Consultation on Dialogues between Orthodox Churches and other member churches of CEC

Pullach, Germany, 23—25 June 2008

Communiqué

The Conference of European Churches Commission Churches in Dialogue invited theologians who are members of the Orthodox Churches and Churches shaped by the Reformation and reform movements to meet to evaluate past and current bilateral theological dialogues. Two observers from CCEE were also present. Participants met in the Pullach-seminary of the United Evangelical Lutheran Church in Germany.

We are grateful for the hospitality we received in the seminary with its prayerful atmosphere. We discussed a series of papers (see the list below) from both sides of each dialogue.

The following dialogues were included:

World Alliance of the Reformed Churches - Eastern Orthodox
Lutheran World Federation -Orthodox
Anglican Communion – Eastern Orthodox
Old Catholic-Orthodox dialogue
Evangelical Church in Germany (EKD)– Ecumenical Patriarchate
EKD – Russian Orthodox Church
EKD – Romanian Orthodox Church
EKD- Bulgarian Orthodox Church
Evangelical Lutheran Church of Finland –Russian Orthodox Church
Evangelical Lutheran Church of Finland – Finnish Orthodox Church
Communion of Protestant Churches in Europe – Orthodox
The Communion of the Porvoo Churches-Orthodox.

Common topics that we discussed

The accounts of the dialogues were positive in all instances. Topics covered included among others some aspects of Trinitarian theology, Christology and Soteriology. It is evident that ecclesiology is still a matter of division among traditions. In discussion we discovered that despite the convergence and consensus achieved in certain areas, further steps could be taken to deepen that for a more fruitful outcome. We have taken notice that in most of our churches these positive outcomes have not been communicated to all levels of church life.

In discussion it became evident that even among ourselves we are not always fully aware of the ecclesiological self understanding of our dialogue partners. We realize that it is incumbent on us all in dialogues to begin to understand the other from his or her respective Church tradition.

We recognized that the dialogues and the subsequent documents produced were created within a specific time and political context; the context for many of these dialogues no longer obtains for all our churches. We can not ignore the contextual and social implications when a dialogue takes place.

Many participants in the dialogue may not have been fully aware of these external factors.

There is a need to clarify the aim and objectives of each dialogue. The methodology adopted should not only be consonant with the intended aims of the dialogue but also involve a self critical reflection about the process. We are grateful that in the majority of cases the results are published. In many instances it could be possible for a subsequent dialogue to build on the previous outcomes to avoid duplication. The statements should always be published in the languages of all the participant churches.

More account must be taken than in the past of the fact that dialogue partners evaluate the respective importance of theological questions in different ways. This can cause problems of ambiguity when the statements are read by others not involved in the dialogue. It has become clear that in some instances we read the same document in different ways and interpret terminology differently. This needs to be considered when the documents are being created.

It is imperative that the Churches represent themselves consistently with every dialogue partner. The goal of deeper mutual understanding requires the dialogues to focus not only on traditional systematic themes but also on the liturgical life and witness of our Churches in contemporary society.

The dangers of commitment to the dialogues becoming the narrow preoccupation of a few is to be avoided. It is recommended that the common statements adopted should also consider the appropriate means of their reception. The documents should clarify explicitly the ecumenical achievements of the dialogues. Awareness of the importance of and sensitivities involved in dialogues should make the process of reception more readily achieved.

Further questions and recommendations

Do the outcomes differ if we are involved in “Conversations” rather than “Dialogues”?

In what ways can the participating Churches improve the current process of reception?

Each dialogue should consider the appropriate mode of reception in their respective churches for the agreed statements;

The participants of this consultation at Pullach recommend that the CEC continue this consultation process with regard of the bilateral dialogues.

*Pullach, Germany
25 June 2008*

On the way to a common theology of religions in Europe

**Statement adopted by the CEC Churches in Dialogue Commission
at its fifth meeting in Pullach/Munich, Germany (25-27 June 2008)**

In the *Charta Oecumenica*, Chapter 12 (Encountering other religions and world views), there is a recognition of the religious plurality in Europe and a definition of the task of the signatory churches "to take seriously the critical questions of others and try together to conduct fair discussions with them".

Alongside this, CEC Central Committee has requested the Churches in Dialogue Commission (CiD) "to give some thought to the work of CEC in relation to interreligious dialogue.". The CiD is taking up this commitment of the churches themselves by devoting attention to dialogue between different religions in the context of its own mandate. It is not the responsibility of the Commission itself to engage in interreligious dialogues. But, in view of the *Charta Oecumenica* and of the specific request from CEC Central Committee, it does have the task of reflecting on what is required for there to be fruitful coexistence between the religions in Europe.

One of the prerequisites for mutual relations between religions is to clarify one's own understanding of other religions. Even where we might look for clearly practical solutions, there is no way, in a rapidly changing European context, to avoid a theological reflection on which those practical solutions might be founded.

The CiD is aware that the member churches of the CEC have differing approaches to a Theology of Religions (ThR), by which term we understand the theological reflections of churches on their relations with other faith communities. For this reason, the CEC, whilst not identifying itself with any of the positions of member churches outlined below, is trying to reflect upon perspectives for a common basis of a ThR. In seeking to identify this basis CEC aims to establish which are the theological concepts and criteria which are used by the member churches of CEC in their relations with other religions.

A first step of the CiD in this direction was to collect and review church statements on a theology of religions (see list attached). This was done with the intention of making the work already done by individual churches available to the other member churches as well. The outcome of this activity is a provisional list, open to addition on which the following reflection is offered:

The documents, examined, which are of differing length and character, agree to a large extent on the following points:

- That ThR is one aspect of coming towards a recognition of the truth of the Gospel. – and that it must not lead to watering down the clarity of the Gospel .
- That God's saving will is universal: God wants to lead all people into fellowship with His truth.

- That the creaturely nature of human beings and their being in the image of God is the basis for respect *a priori* for all religious beliefs
- That Jesus Christ is the centre of Christian theology and, as such, also the centre of ThR. Attempts to replace the Christocentric approach of theology by a “theocentric” one are problematical.
- That ThR is trinitarian theology: it explains God’s action in relation to non-Christian religions as the action of the triune God.
- That a “pluralistic” ThR which interprets religions as different ways of coming closer to the one divine reality is unacceptable.

The documents examined demonstrate differing viewpoints on the following issues:-

- That there is unanimous agreement on confessing the centrality of Christ, although differing views on the degree of exclusivity which is attached to this concept;
- That God’s universal saving will is related to the mission of the Church in different ways. Whereas, for some, God’s universal saving will implies the universal mission of the Church, others have stronger expectations of manifestations of God outside the Church;
- That there is basic agreement that the Christian churches must have an open attitude to non-Christian religions and be prepared to learn, although there is controversy about how strict the limits to this openness should be;
- Whereas some emphasise the Gospel’s claim to truth as expressed by the churches, others make a clear distinction between the truth of the Gospel and how it is expressed by the churches.

Recommendations for further work

1. The member churches of CEC are to be informed about this review of official church documents on ThR. They are to be requested to send the CEC additional material as well as comments on the list and on the documents it comprises;
2. The CEC should initiate a process of consultation on ThR between the member churches. The aims of the consultation process would be
  - a) a generally greater awareness of the issue of a theology of religions
  - b) progress on the content among all those involved
  - c) a joint learning process.

*Pullach, Germany
26 June 2008*

MKR 44/08: Saker i de økumeniske organisasjonene (KV og KEK)

Comment by the WCC and the CEC on the situation in Georgia

The World Council of Churches and the Conference of European Churches join in expressing our alarm and distress at the violent events of recent days in the Caucasus. The use of force in the dispute over South Ossetia and Abkhazia has cost the precious lives of civilians and soldiers, risks destabilizing a fragile region, and reawakens deep fears there and far beyond.

We affirm the calls from the heads of the Russian Orthodox Church and the Georgian Orthodox Church for a ceasefire, for negotiations between the combatants, and respect for the peoples involved. We affirm a similar call for peace and for urgent relief work within the affected regions from the Evangelical Baptist Church of Georgia, a member church of the Conference of European Churches. We encourage churches around the world to support these sister churches and the international ecumenical emergency appeal initiated by Action by Churches Together.

It is fitting that Europe gives leadership in making peace. The European Union and the Organization for Security and Co-operation in Europe are offering an appropriate framework for resolving the crisis. We urge all involved to cooperate actively with their endeavours. These multilateral initiatives send a welcome signal to the world that the politics of armed force are bankrupt.

We support the call for military forces to return to positions held before the current violence. The United Nations must ensure the territorial integrity and political independence of Georgia in accordance with the UN Charter and by collective action of the UN Security Council. Parties to the conflict must act urgently in a manner that will convince the international community that they are pursuing legitimate interests. Authorities who resorted to the use of force are to be held accountable for the loss of life they have caused. The well-being of people who have fled their homes and of those whose homes have been destroyed must be a high priority in the coming days.

We recognize that good relations between neighbours are a gift of God and an obligation of all people. We ask that our member churches pray for the people of Georgia and its neighbours, and for all who in these days work for peace and reconciliation.

Dr William Temu

Acting General
Secretary

World Council of
Churches

The Venerable Colin
Williams

General Secretary

Conference of European
Churches

